

БИСМИЛЛАХИР РОХМАНИР РОХИМ

Аммо баъд, ўтмишдаги хол-ахволларни билган доноларга маълумким, бизнинг ота-боболаримиз хар бобда, айникса, илм ва маърифатда олам ахли учун ибрат ва намуна бўлганлар. Уларнинг илму маърифатлари «кийлу кол»нинг такрори ва хошияхонлиги бўлмай, балки улар хар бир илмнинг асосий мохиятини яхши билиб, ундан яхшигина истифода ва истеъмол килардилар. Улар тезда малака ва махоратга эга бўлиб, мўътабар китобларнинг таълиф ва таснифига кодир бўлганлар. Баъзилари ўнта, йигирмата ва хатто юз адад китоб тасниф килганлар. Уларнинг кўпи (жахон) илми хазинасини тўлдирган. Муаллифлар эса асарларини валинеъматлари бўлмиш аср подшоҳлари номига хам хадя килардилар. Шу бахона билан улар мамлакат ва миллатларини илмий асарлари билан бахраманд этиб, ўз навбатида, катта мукофотга лойик бўлардилар хам подшоҳлари номини яхшилик билан келажак учун колдириб, уларнинг мукофотлари шукрини бажо келтирардилар.

Бориб-бориб замон ўзгарди, саъйу харакатлар, илмга бўлган интилишлар сусайиб, талкинчиликка айланди, «ижод килмок» (деган тушунча) зарарли ва алокасиэ манзумалар чордеворида колиб кетди, Фазл арбоблари хам подшоҳ номига бирор-бир ёлгон касида ёзиб пешкаш килмокдан бошка бир хунар топмадилар. Агарда эллик йилда бирон-бир калам сохиби чиккан бўлса хам, у ё «Тазкират уш-шуаро» («Шоирлар зикри») ёки девон ёзган бўлиб чикардикки, асарини ўкиган одам на динига ва на дунёсига фойда оларди. Мамлакатимизда бундай тушкунлик давр узок муддат давом этди.

Худога шукурким, хазрати подшоҳи амир Саййид Мухаммад Олимхон даврида Бухоро мамлакати халки хам рўзнамалар оркали олам ахволдан хабардор бўлиб, шуни билдикки, бошка мамлакатларда йилида бир-икки китоб ёзиб халкка манфаат келтирадиган минглаб ёзгучи олимлар яшар эканлар. Шул сабабдан Бухоро сохиби каламлари хам харакатга келиб, тиришкокликларини кўрсатиб, икки-учта фойдали китоб ёзиб нашр килдилар.

Банда шуларнинг энг камтаринларидан бири бўламан. Бу навбат хам ушбу ахлокия мажмуасини тартиб бериб, «Рахбари нажот» («Нажот йўли») деб номладим. Абдурауф Фитрат Шаъбону-л-муаззам, 1332 йил

АХВОЛИМИЗ БАЁНИДА

Хаётнинг (яккама-якка) кураш майдонида ва жажон халклари орасида ислом оламининг фарсах-фарсах оркада колганлигини баён килишга эхтиёж йўқдир. Биз туркистонлилар эса бошка исломий жамиятларга нисбатан дунёи жажон паришонликка тушиб, йўлимиздан адашганмиз. Ажабо, бу паришонликнинг сабаби недир?

Туркистонлиларнинг аксарияти бу саволга жавоб беришда икки тоифага бўлинадилар!

Миллат ва ватанлари учун кайгурган бир тоифа бу паришонликни илмсизлик ва танбаллик окибати деб билади. Хакикатан ҳам, тушкунлик ва хароблигимизнинг сабабларидан бири илмсизлик ва харакатсизликдир. Лекин буларнинг ҳам асл сабаби, ана ўша тушкунлигимизнинг асосий сабабидир. Ажабо, бу сабаб нима экан?

Бу масала хусусида иккинчи тоифа туркистонлиларнинг нуктаи назарини бахс мавзуига киритсак, уларнинг нима дейишлари маълум бўлади. Орқада колганлигимиз хусусида бу томоннинг асосий қисми куйидаги фикрларни келтирадилар:

1. Паришонлигимиз ва тушкунлигимизга сабаб йўқ, бу илохий хошишдир.
2. Худо бу дунёни кофирлар учун жаннат, мўъминлар учун дўзах қилиб яратгандир.
3. Киёмат яқиндир, мусулмонлар бу дунёда аста-секин қамайиб бормокдалар.
4. Хазрат Пайгамбаримиз «кулли явмин бадтар» деб айтганларидек, мусулмонларнинг кунни кундан баттар бўлиб бормокда.

Маълумки, бу мулохазалар билкул пуч ва ботилдир.

Унга жавоб бериш у ёқда турсин, балки уларни эшитмоклик ўзи тўғри эмас. Банда ҳам маълум муддат халқ ва миллатнинг хароблиги сабабларини излаб топиш учун хар тарафга югуриб, кўп кишини сўроққа тутдим, аммо ҳеч кимдан коникарли жавоб ола билмадим. Окибат, биз туркистонлиларнинг мусулмонлигимиз ва муқаддас Китобга эга эканлигимиз ва шу Китобни ягона раҳнамоимиз деб тасдиқлашимиз хотирамга келди. Энди шу муаззам ва муқаррам дастуруламал бўлмиш Китобга таважжух қилишдан бошқа чора қолмади. Бу хусусда У (Қуръони қарим) бизга раҳнамолик қиладими-йўқми деб, қамоли қалб ва вужуди бебизоат ила Қуръони азим мутолаасига машғул бўлдим ва матлабимга эришдим. Қуръони қарим аввал менинг саволимга шу тариқа жавоб берди: «Албатта, неъмат берилган қавм ўзларини ўзгартирмагунларича Аллоҳ уларнинг холини ўзгартирмас».

Инсоф юзасидан ислом оламига диққат билан қарасак: оз сонли араб қабилалари Расули айлайхиссалом ҳидоятчи билан шараф тоғувчи ислом динига қириб, 23 йил мобайнида, яъни Хазрати набий замонларидан то хазрати Умар вафотларигача бўлган муддатда дунёнинг икки йирик давлати бўлган Эрону Румни мағлуб қилдилар. Шундан бани Умайя халифалиги асригача ислом салтанатининг ҳудудлари Чин (Хитой)дан Хиндгача, Мисрдан Андалусиягача чўзилди. Уммавий ва аббосий халифалари Бағдоду Андалусияда ажойиб мадрасаю файзлик мактаблар очдилар. Ўз замонасининг олим ва фан арбобларини дину мазҳабига қарамай бир жойда жамладилар. Қиска вақт орасида бу икки улуг ислом пойтахтлари дунёдаги илм ва маърифат марказига айланди.

Нафакат туркистонли мусулмонлар, балки фарангистонли насронийлар ҳам илм тахсили ва билим олиб яшаш учун Бағдоду Андалусияга кела бошладилар.

Ажабо, шунча буюклик (не қолда?). Шунча азимат ва улуглик қаерга йўқолди? Нечун аҳли исломнинг дунёи жаҳон дониши илмларининг шарофати шу қадар бахтсизлик ва жаҳолатга дучор бўлди?!

Хозир умумий ислом оламининг аҳволдан ўтиб, ўзимизнинг (шу кунги) холимизни тадқиқ қилсак. Бир вақтлар мамлакатимиз маданият қуёшининг мабдаи, маърифат дарёсининг манбаи сифатида танилган эди. Форобийлар, Бухорийлар, Абу Али ибн Синолар, Улугбеклар мамлакатимизни жаҳон саҳнасига чиқарган эдилар. Бизнинг мамлакатимиз минглаб машҳур олимларни қор-атрофга етказиб бериб, қўшнилариининг ҳам шарафини овоза қилиб, дунёга таратган эди. Саноатимиз шу даражада эдики, халифалар шунча азимат ва шавкатли бўлишларига қарамай, либос, қийим-кечакларини бизнинг мамлакатимиздан олиб кетардилар.

Ажабо, бу меросу саодатнинг баланд чўккисидан қандай қилиб тушиб қолдик? Бу хусусда ўзимизнинг уламоларимиздан сўрасак, «кулли явмин бадтар», «бу хохиши илохий» ва «киёмат яқиндир» деган гаплардан бошқасини айтмайдилар. Лекин Куръони каримга мурожаат қилсак, тўғри, яхши жавобга юзма-юз қилиб, бизга уни кўрсатиб қўяди. Агар шунга ҳам қаноат қилмасак, унда мана жавоби: сабаб шуки, ўтган қавмларнинг бошларига азоб юборилди. (Негаки) ҳар қавм солих амалларини ёмон одатларга алиштирар экан, Аллоҳ ўз неъматларини улардан тортиб олиб, ўрнига азоб юборар.

Хўш, ҳозир қайси далилни қабул қиламиз? Уламоларимизнинг сўзларини қабул қилиб, бошимизга келган ва келаётган ҳар балони илохий ризо деб кетаверамизми, ё Куръони карим фармойишларини жон қулогимиз билан эшитиб, шу бахтсизликларимизга сабаб ёмон амалларимиздан деб ҳисоблаймизми?!

Бу саволга ҳам Куръони карим қамоли қатъият ва маҳобат билан жавоб беради: «Аллоҳ одамларга зулм қилмайди, балки улар ўзлари ўзларига зулм қилувчилардандир...» «Сизларга етган ҳар бир мусибат ўзларингизнинг носоз феълу амалларингиздандир, гуноҳларингизнинг кўпларини Аллоҳ афв этади. Агар гуноҳларингиз эвазига мусибатлар юборилса, ҳолингизга войдир! Сизларнинг амалингиз туфайли бу дунё мусибатлардан ҳалос бўлмас эди. Сизларга Аллоҳдан ўзга ҳимоячи мадақкор, балоларни даф этувчи йўқдир».

Чунончи, тарих китобларида мана бу воқеа муфассал келтирилган: «Ухуд жангининг бошланишидан олдин ислом лашқари тоққа чиқиб қофирларга қарши юзма-юз туриб саф турдилар, ислом аскарининг чап тарафида бир ингичка дара (йўл) бор эди. Ҳазрати Расули алайҳиссалом жанг қизиган пайтда қофирлар шу дарадан ҳужумча даврадан тушган эмас эдилар. Хинд мусулмонлари ислом ҳақойиқларини ҳурфот ва бани Исроилнинг афсоналари эвазига фидо қилмаса, мажусийлардан ҳам баттар қолга тушмас эдилар...

Ахир инсоф ва тааммул қилиб айтиш керакки, биз ўзимизни мусулмон деб биламиз-у, лекин ислохот амрларини кўриб, билиб туриб кўпларига амал қилмаймиз, илохий ҳукмлардан қамоли бебошлиқ билан чиқиб кетамиз, иттифоқимиз йўқ, такво қилмаймиз; ўртамизда ўзаро ёрдам йўқ, ҳақ талабини бажариш йўлида бирга қадам босмаймиз; рибоҳўрлик қиламиз, шароб ичамиз, гийбат ва ҳасад қиламиз. Шариат манъ этган барча ишларни қиламиз ва (шунинг учун ҳам) ахлокий разилликларга гирифтормиз.

Вужудимиздаги шунча нуқсон билан ўзимизни қомил муулмон деб биламиз, биров бизни бу инсофсизликлардан манъ қилса, уни қофир деймиз. Ҳар нафасда 70 марта мусулмонман, деб лоф урамиз-у, ҳаёлимизга эса, «бир қомил мусулмончалиқ амал қилайлик» деган ўй келмайди.

Бир мулоҳаза қилинг: мусулмон киши Аллоҳ таолонинг ягоналигига, анбиёларнинг нубувватига, самовий китобларга ва қиёмат қунига иймон келтирган бўлса, яъни буларнинг барчасига ишонса, биз ҳаммамиз буларнинг барига иймон келтирганмиз, дейди. Ҳа, биламиз, сиз буларнинг барчасига иймон келтиргансиз ва арабча «оманту биллохи ва малоикатиҳи» (яъни Аллоҳ ва унинг малоикаларига иймон келтирдим)ни яхши уқиб тушунасиз. Лекин афсуслар бўлсинки, мен сизнинг иймонингиз самарасини кўрмайпман, яъни иймонингизга мувофиқ амал қилмайсиз. Ваҳоланки, ҳазрати Пайгамбаримиз буюрганлар: «Иймону амал бир-бири билан яқиндир (вобастадир), бири иккинчисиз тўғри бўлмайди» («Ал-жомеъ ас-сағир»дан).

Шу масала юзасидан яна бир мисол келтирайлик. Сиз Бухорода миршаб борлигига ва

унинг амрига хилоф борган хар бир кишини хибсга олишига шубхасиз ишонасиз. Энди каранг, шу миршаб «кечки вақт уйдан чикманглар», — деб буйрук берса, сиз мазкур хукмга карши кечкурун уйдан чикасизми ёки йўк? Албатта, чикмайсиз. Зеро, миршаб ва хибсхонани ҳақ деб биласиз. Хар ким унинг хукмига карши борса, камок жазосига муштало бўлишига ишонасиз. Муслмонлик лофини уриб юрасиз-у, назарингизда, ёмон кўринган одамни кофирликда айблайсиз. Агар Ҳақ таолога, киёматнинг ҳақлигига шу миршабга ва хибсхонага иймон келтиргандек иймон келтирсангиз, агар илохий хукмларга шу миршаб ва хибсхонага эътибор берганчалик эътибор килсангиз, нега илохий амрларга хилоф иш киласиз?!

Тарсам караси ба Каъба эй аъроби,
К-ин рах ки ту мерави ба Туркистон аст.

[Эй аъробий, кўркаманки, бу йўл билан

Каъбага етмассан, Бу сени элтаётган йўл Туркистон йўлидир!]п.

Банданинг бадбахтлигимиз сабабларига бағишлаб айтган шунча маърузасидан кейин мухтарам ўқувчилардан бирон фикр чиқишига шубҳа киламан. Лекин бу ҳасталикларимизга карши қандай чора кўриш керак? Бу харобот ва жахлу гафлат гирдобидан ҳалос бўлиб, тараккиёт, саодат ва тинчликка эришмоқ учун нима килмоқ керак? Бу хусусда ҳам катта-катта уламоларимиздан баъзилари «аҳли ислом бу ҳолатдан ҳал ос топмайди, зеро бизнинг замон — ислом заифлашган охир замондир» деб айтадилар. Улардан гапларига далил келтиришларини сўрасак, дарҳол «кулли явмин бадтар» иборасини пеш киладилар. Лекин биз уларнинг гапларига қулоқ солмай, масала ечимини Куръони қаримдан излайлик.

«Ушбу Куръон икки дунё саодатидан баён килгувчидир. Бу очик-ойдин Китобнинг далолат ва маъвизаларидан баҳра олганлар, ана ўшалар Аплоҳдан кўркувчилардир. Сизга хар бир мусибат етса, ўзингизни ҳақир сананг (ҳисобланг, яъни ўзингизга ишончсизлик килманг, беэътибор бўлманг) ва маҳзун бўлманг (хафа бўлманг), агар Аллоҳга иймонингиз комил бўлса (Куръон амрларига мувофиқ амал килсангиз) икки қарра саодати аълога эришасиз». «Эй иймон келтирганлар, (менинг томонидан) Пайгамбар келтирган хар бир амрни қабул қилинг ва сизларга манъ қилинган нарсаларга яқин борманг, амри илохийга хилоф иш қилишдан кўркинги, зеро, Аллоҳнинг азоби қаттиқдир». Бу ояти қарималардан маълум бўладики, агарда биз Куръон хукмларига амал килсак, паршонлик ва тарқоқликдан Аллоҳ ризолиги билан ҳалос бўламиз.

Ҳақни мухтасар килсак, бугун бошимизга келган фалокат ва бадбахтликларнинг ягона сабаби шуки, ҳикматли хукмлардан ва Куръон натижаларидан узоклашиб кетдик. Агар биз дунё ва охират саодати талабида бўлсак, барча гаразли ва фасод ишларимизни бир тарафга қўйиб, самимий қалб билан унга мутеъ бўлиб, Куръон хукмларига бўйсуниб, ижтимоий ҳаётимизни шунга мувофиқ тарзда тартиблайлик. Бандаи ожизнинг қучсизлиги ва бу (хабарларни) билмаганлигидан юқоридаги мақсад учун Куръон хукмлари ва ҳадисларни жамъ қилиб, шу варақлардан бир рисола тартиб бердим. Агарчи бу рисола (менинг ожиз қаламимга мансубдир) эътиборсиз бўлса ҳам, бироқ Куръон оятлари ва ҳадислардан иборатлигидан арбоби диёнат назарига тушади, деб умид қилурман.

Мен танийдиганлардан баъзилари шу жойга етганда қулиб: «Сен хоҳлаганингни ёзиб, қудратинг етгунча дод- фарёд килсанг ҳам Туркистонимизда сенинг сўзларингга эътибор берадиган одам топилмайди», — дейдилар. Бу биродарларимга берадиган

жавобим ҳам Куръони каримдандир: «Кофир ва гунохкорлар Куръони карим оятларини ўкиб, уни тушуниб, шундан кейин ҳам такаббурлик қилиб, (айтилганларга) писанд қилмай кулоқларини қар қилиб олсалар ва шу гунохларида (қаттиқ) туриб олсалар, хабар бергинки, эй Мухаммад, уларга шиддатли азоб бордин».

Шу билан банда (Аллох, барчамизга тавфик берсин) ўз вазифамни адо этишга киришаман.

давоми бор...